

ACC. N:R M. 14586: 1-18.

Landskap: Småland Upptecknare: E. Th. Pettersson, Ljungsjö
Härad: Konga Berättare: " " " "
Socken: Ljinder Berättarens yrke: lantbrukare
Uppteckningsår: 1956-1958 Född år 1896 i Ljinder

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Kvinnor och kvinnligt. s. 1-18.

LUF 99

Har i bygden och man nästan säga i hela häradet har kvarnen
drivit med vattenkraft från vattenfallen vid de tekniska sterna
och mindre åarne. Har i Tjugosjö har det drivits kvarn-
rörelse sin utminnes tid. Byn egde gemensamt 2 skvater
och en hjulqvarn, men skvattan var en brukt sedan vid
läga skiftet 1847 men kvarnen drives ännu men sedan
1820 med turkimen. Om åldern på dessa kvarnar får
man en föreställning genom följande utdrag: Åttan Stund,
Sedan byn inloco d. 31 Augusti 1757, vorden antald, öfver
den kvarnförändring som äroer på Wadstena Krigs-
manshus skatte frälsehemmanet Tjugosjö årens göra,
av trene till 2:ne hjul eller brästqvarnar; Rofl. Kongl. Wärd-
sings rätt d. 23 påföljande November, sedan skeddde protester vorden
undantagna, för sin del bifallit, att i stället för 2:ne fu-
fote qvarnar en hjulqvarn må uppluggas och den tredje
förblifva en fote, som den för varit; och af 1698 års Kongl. Örn
Commissions Protocol befinnes, det Tjugosjö då blifvit skatt
lagd för trene fufote qvarnar till 2: skieppor Tell afgift;

Så emedan i ärga besvär, öfver denna tillärnade gvaralygghet
hos mig inkommit; Ty präpar jag, lika som lofl. Singsrätten
skäligt tillåta Tjugosjö äroar, att på förvandla den Sjunde
eller fjufota Grannar, till en hjäl eller bräst grann, och låta
den tredje förblifva fjufota; dock kommer denna hjuggen
så snart den blifven färdig, må skattläggas, infall den
högre sante kan tala. Wexjö den 26 September 1759

E. A. von Pailander

Tjugosjö Östersjö är uttändare och var mer så förden. Will
högst uttändad rinner vattnet dels till Skutbyån, anem det
meste vattnet rinner åt Rannbyån, som går i sockergrann
väster ut. Öster ut låg Sjöbäckens Grusbo och Grusmåla
grannar nu borta och borta ut trä, som hjuggen, nu en
smygel och driven med turbin, alla de nämnda inom sockergrann
samt ytterligare en vid Rannbyån, borta sedan 1849 T.
Skvattkvarnar ha funnit i en bäck kallad Krumbäcken där

De kvarnar som fanns kvar ^{här} (kvarnbyggnaderna) till 1890 t.
Namnen voro Slättkults ^{Kvarn} Södregårds ^{Kvarn} Skuren By ^{Kvarn} och Fällans ^{Kvarn}
Har personligen med följande av intresserade sett upp kvarnar-
stenar och se på ett parstak de dammar och dampfellan som
funnits och som på en del ställen ännu kunna iaktagas.
Dammarna äro stensatta, rätt låga och ha ofta en rätt lång ut-
sträckning och se ut som beekning här bredvid. Sådana
"kvarnständ" så kallas dessa blivit kvarnens slottstakpapper från
1600 talet har det funnits vid en bäck som rinner från
Sävsjön ner i vår Östersjö och dammarna äro ännu befinliga.
• Vid Gläsnäcka förut här nämnda kvarn drevs kvarn och
såg med ^{en} vertikalt drivhjul, rättare sagt hjulstods,
som var försedd med 4 grova tappor eller kauska
skovlar. Jag har talat med Lennar Persson som sett
denna kvarn och såg - ramsåg med ett blad - i arbete, den
var av den som arbetare vid kvarn och såg. I min barndom
såg jag när mjölnaren, egaren ~~och~~ fördjupade kanalen
och byggde vattenhjulet, men denna kvarn brann ned för

Hjulstängen, lampor, segel 80 kv. Mattbygel, hjulstock med
 ringar och välar 45 kv. Öfversten 7 1/2 tum tjock, under
 sten 8 tum med järnspjerdar i skufvar 70 kv. 130 öfr. i damm 30 kv.
 Damm eller sånnan 3. påhuggas vid vattenhjul 1.50.
 Överstegen 26 fot lång, 15 fot bred och 10 fot hög, i gott yttre
 skick 150 kv. Lådgården i förfallet skick 10 kv. Skölddamm
 vid sjön 44 famnar eller 246 fot 100 kv. Överens årliga
 afkastning 9 tunnor, därifrån afgår till mjölnaren 3 tunnor, till
 Överens underhåll 3 tunnor med skatten 3 1/2 l. 1/2. Behållning
 2 1/2 tunna eller tio riksdaler, som förändras till kapital 416.67
 1007.84 med förhöjning af 50% 503.92 var till läg giss
 inventariernas värde 54.25 Skatta i lösen 1.566.01
 Jag måste betona att denna kvarn var bland de mindre.
 Fjugosjö kvarn var och är fortfarande trots ändrade förhållanden
 en stor kvarn, med stort snicklag, trots mycket obekväma
 kvarn vid sokeins tätort skinn. Fjugosjö kvarn spolisades
 för 4 år sedan vid en häftig brand, men byggdes upp
 igen omedelbart. Kvarnen går i kvars igen efter hemmantal och

Undertecknad egare en fjerdedel och Betalning en vid förmåling
 uttogs genom till. Myölmaren hade en 1/4 av tullen. Både egare
 och myölmaren hade god förtjänst. Under första världskriget
 då det blev beslag på spannmålen uttogs förmålingslönerna i kontanta
 pengar. Senare egare köpte sedan ett kvarnhus till myölmaren
 och senare ansåg man det lämpligare att sälja denna till
 honom. Krossen var troligen en mycket gammal uppföring, ty
 krossgrynet har varit en gammal maträtt hos allmoget i
 gammal tid, kanske i de högre stånden också. Redan som 7 årig
 gick jag ned till vår myölmare året runt och be honom
 krossa malt. På en vägg tre a fyra trappsteg högt var krossen
 anbragt och i ett kav fästades mallet. Där i skåpen tror jag
 krosset kallades fick jag sjelf med käpp påskrymda mallets
 påsar men i krossen en mycket liten men effektiv tungst som
 krossade, behöfligt tyckte jag och som mallet bestod av väl
 och anpassade trä, tyckte vi pojkar gerna använda produkt
 under det krossen gjorde sitt arbete. I gårdarne etc.
 byggdes krossades mallet ännu vid denna tid på landsorten.

1958

ACC. N:R M. 14586:8.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Enligt utdrag ur jordboken gjorda av doktor P. G.
Wejde finns i djuden 1646 följande kvarnar:

Joen i Sibbarnahla 1	kvarn	ränta penn. 2 öre
Peter i Mossghult 1	"	" " 2 "
Måns i Mossghultsmåla 1	"	" " 1 "
Nils i Störåmbohus 1	"	" " 1 "
Peder i Skräff 1	"	" " 1 "
Karl i Grizzboala 1	"	" " 1 "
Öde 1646-1647 Jon i Wedannåla 1	"	" " 1 "

Inte mer än Wedannåla kvarn finns kvar av dessa fram till
den tid jag minnes, men då lades den ner på det det var
gad vattnentillgång och låg vid Rinnelugån som rinner genom
djuden vid västra gränsen. Alla de andra har jag minnervär-
digt nog aldrig hört talas om eller kan lokalisera.

Fregosjö kvarn egs av byamännen efter bymmanstäl har
av fregångångarne i ljun, enl. gamla handl. ansetts till-
kommen under Karl den 11:de och eger vissa privilegier.

från 1815

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

men jag har senare i ett arkiv sett ett syninstrument (där
egaren till Lerscho bruket skänkt till kyrkan påstod, att
fåbournen i Tjugosjö obehörigen försvunnit såd åt vem som
helst. De hade enligt denna skänkselse inte rätt, enligt
tidens näringsförordning, att för ^{måla} ^{än} ^{sin} egen spänning.
Kejsern som helst ~~blev~~ denna kvarn, som ombyggs med
nytt vattenhjul och hjulstaket. då jag var 9 år gammal.
socknens största kvarn, med det största snäldraget.

Byggnästaren hette Polh och var en i landet mycket be-
trödd kvarnbyggare. Enda felet med kvarnen var att det
för litet vattenbördsområde d. v. s. för lite vatten vissa
tider, även mera där om längre fram. Fallet var och är ännu
^{mycket} lågt, överskallshjul som termen lyder. Skvallerorna i den
socknen har varit legio, ty de voro många. Jag börjar
med skvalleran vid samma vattendrag från Tjugosjö öster-
sö till Tjugosjö väster om en bäck cirka ~~hundra~~ ^{hundra}
lång. Fallet där skvalleran legat låg några meter från
västernsön och fallhöjden var en meter. I ett protokoll från

Beredningen

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Laga skiftet 1834 § 19 angående "Fäningen och Bredningen" för skiftet heter det; "äfvansom af änges från stora grarnen & alnars bred väg längs kvarnbäck med till grannsvaltan, samt alnars tomt i fyrkant, i händelse öfverbyggna där skulle inträffa". Som jag, som har alldrig hört ontalats, att det förennits en skvalta vid detta lilla vattenfall, där vi nästan dagligen gick och och fiskade, måste jag på att den varit borta sedan långlig tid. Med en skvalta hade för uppgift i vår lilla by, där man hade en större kvarn kan jag ej förstå. Samtidigt har man haft riktig marn en tid, att bygga sådana och mala, och efterst ringa såd man förpogade över sjölu. Kvarnbäcken i socknens östra del, för bitometer lång, förr mycket vattenförande, vid vars många vattenfall, man under vikingatiden, drivit den tidens masagnar i stor skala, enligt vad man kunnat utröna. Där anlades sedan skvaltar och kanster hjulkvarnar. Den sista av dem stod i sin gamla ställe, ehuru ingen mälde där, tills 1895, då kvarnhuset, av urgamalt kämmentimmer rous och apterades

Till brö över kvarnbäcken. Ingen, även om det stod en gammal
skvattapa hans egen intresserade sig för om ^{denna} stod kvar eller
ruttuader. Okej många pojkar ^{slags} stög bänder bänder kram-
temar och vad annat som kunde vara kvar. En par stenar
har jag kommit rädda. Den första kvarndam jag såg, visade
far mig, när jag ^{var} spårig. Skvattan låg intill våra egor,
en och halvt kilometer från huset. Vattnet kom från av-
rinningen från en ^{dj} ^{lock} ~~lång~~ Vattnet passerade genom ^{fals} en odling och
ram sedan ner i Tjugosjö Östersjö. Jag blev så förvånad
i den lilla dammen. Där kvarnvattnet ställt var det djupare
vattnet och vi fångade seringäddor, för det var en så rolig
sida. Dammens armar var låga, stensatta och jordbelagda vid ^{yttern} ^{dammen}
och cirka trettio meter i längd. Dammen hade blivit dött
upp rätt mycket vatten. Tjockningen här nedan utvisar
hur den vackert ~~laga~~ ^{laga} dammen var byggd. Den låg vid
kanten av ett då mycket sankt slätterkän-
skedetta var 1883, var väntat sollat och tursligt
av min far och fallet var utgrävt. Dammen låg
änna besöker jag platsen.

En skvatta var enkelt men genialiskt byggd och ~~den eller de~~ hade en läck anordning fall, byggde också ensidigt. De voro gemensamma för alla ägarerna i en byg. Wardet en större keram hade man denna gemensamt. Den, efter laga skiftet, delade omkostnaderna och inkomster efter hvarvande delens storlek. Skvattans hela maskineri var en stock, som hade fjernval i vardera änden. Stocken ställdes i ett stenkärl lite vid sidan i läcken, där vattnet, från den sammantvängde dammen, ledades så, att det föll på i stocken instämmande ungefär 32 centimeter ^{bredda} och ställda bräddar, fyra st. skulle jag tro. Dessa var alltså något som liknade ~~bräddar~~ ^{bräddor} skovlar. Stockens östra väl gick i ett kärl i keramhuset. Givits var löpstenen monterad på stocken. Markkärlet och matareanordningen som på hjulkvarnen. När så den slagits på sattes skvattan igång och mycket enkla, men genialiska anordningar slog till från underfjämlungen, när vattnet sjönk i dammen och till när det ~~här~~ åter steg. Kvarnen var enjelmorren, gick hem, eller till annat arbete och var mycket väl när det var tid att komma igen. Bräddligt säges

he varit, att klappa eller låna ~~håden~~^{igång} till skvaltän, innan minnet
kom och sätta ~~fräsk~~^{igång} minnet och gå efter målden nästa morgon.

Att skamma ensam om vatten i ~~chupa~~^{skogen} ~~har~~ ^{är} inte rådligt för
allt slugs skull. Sådant håll till, inte minst i vattendragen.

Skvaltän säges ha araliskt ursprung. Liket alla gårdsgårdar i vår ^{by} ~~fordom~~
lygga, övertog någon från mansidan, eller ^{pa} ~~från~~ ^{från} mansidan, där
manlig aring saknades, gården och kvarn delen. Så har fort-
sattligt handlingarna från 1600-talet och kanske ännu längre
tillbaka. I början på 1900-talet var vi några st. nyttjande och vi ville
ha bort det stora och äldre vattenhjulet. Så skedde och B. L. L. L.
Johansson från Kärns stora kvarnstånd, för att ta i gång en
bleu, byggde ~~vatten~~ ^{vatten} hjulet ersattes med turbiner och bygget an-
ordnades. ~~Vi byggde oss efter några år~~ ^{Kanske jag skall}
erörna att de äldre delegarare, som motsatt sig ändringen,
"fingo vatten på sin kvarn", som ett gammalt ordspråk lyder,
men vi ~~fick~~ ^{byggde} oss igen, efter något år och då gamla
vattenhjulet kom till heders igen. Men trots protester från de äldre
köpte vi den traktens första reservkraft, en Bergens Jättegården

1910

ACC. N.R. M. 14586:14

Samlad

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

motor. Sedan blev Tjugosjö kvarn under en energisk fackmans ledning. (den nye anjölaren) byggde den största kvarn, det länspåga keunder under två år vände sig med sin anjöl. Inne i kugget fick vi elkraft. 1933 hade utvecklingen gått så långt att vi ansågs det bäst att sälja kvarnen till den nye anjölaren vi anställt. Den gamla sikten vi satte in 1906 var omordän. Det foderades mest i mängt och mycket, valseverk och snordärna maskiner och det var bäst att en enkild tog vid. Allt blev modest, men kvarnen blev 1948 men byggdes om. Byggnästaren denna gång var en ung byggmästare, även den från Tugelstad i Småland. Namnet är Harry Skoglund Tugelstad. Nu 1958 har anjölaren ej sin kvarn igång mer än två dagar i veckan. I stället driver han en storsäverkesvårdse. En av hans f. d. drängar, en skogs- byggare, med en dagförtjänst på 50 kr om dagen, marker nu motvilligt två dagar i veckan. Tjugosjö gamla berömda kvarn står ej helt stilla, med alla sina moderna maskiner, värbland, betningmaskin, klövsprötningmaskin. o. s. v. borde den vara igång. Tiderna ändras snabbt i våra dagar.

M. 14586:15.

8. Då Tjugasjö kvarn på 1870-90-talet stod stilla på grund av vattenbrist, ersatte äfven Tjugasjö äboar likesom andra, malar hos Lessche A. B. där en kvarn om tre par stenar och skal-
verk gick dygnet om, under den brådsnande tidsrymden
som inträffade före fulen. Det är en stilig kvarnbyggnad
i tre plan, helt i granit och som en efter skiftands-
öden, under närmast halvt sekel ~~stod~~ sig. Byggherren
själ, var finansgeniet medecine doktor och läkare under
Finska kriget i början på 1800-talet Johan Lorentz Adelman
bergsråd och emellanåt död 1850. Hans förmögenhet
var sagolika och han blev en sagofull hövstades. Hans
förmögenheten kunnat hållas samman till nu, hade den
inte stannat vid miljarden. Kvarnbyggnaden byggd 1840
får väl stå, hoppas man genom kommande sekel.
Tjugasjö myllare hade en fjerdedel av tuller för bostad,
hete till en ko och vedbrunn och fria rotfrukter, samt vinterfoder.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforsk-
ning vid Lunds universitet

M. 14586:16.

En del av korvet skaldes kändare och smaldes mycket
 finare. Denna produkt kallades slutmjöl och vilket
 bakades de med rått ^{beugel} beörvande. ^{Kringlorna.}
 När mjölnaren fått besked kom mjölnarebröderna
 och bar in kasset och lussborden kassko fick gå ut
 och ta emot en ny kund. När gamle mjölnare som
 vi unga bönder övertog på samma gång som vi blev
 bönder, var tyttlätare och lite tunghörda. Han log vänligt
 och lätande att han hörde, men visste all gommalt vad det betydde
 allra av vuran. När kunden, om han ej fick vänta en fråga:
 När får jag något svarade han aldrig annat än efter belagdagen.
 Det var en fin gammal man och fukman. Han dröjde en kvart för att låda
 så mycket bröd. Kunde aldrig fråga om han ville bli enig och kassko till sliter

Slutmjöl =
 liksom med kist
 smalt mjöl

FOLKLIVS-ARKIVET
 Institutionen för folklivsforsk-
 ning vid Lunds universitet

M. 14586:17.

9¹⁰ Vid Sjökelhjälms kvarnar var det stor konkurrens på grund
av att dessa jag uppräknat lägs på våra varor. Ed av våra
mjölnare, en av våra bästa, berättade huru väl man måste
ta emot kunderna, bjuda på kaffe, väl också på starkare
saker. Mjölnaren själv gick sitt och rötte "snällabanden".
Körde sig för huru det stod till med hälsan och diverse
annat som språk. Rsp i sörskam och konstaterade vad det
var för spännial. Jag instrubtionee vad det skulle bli
av råg och korn. Senlig råg, den finare rågen som prövs
ett redan vid inkörningen. Skulle bli sammansmolen, lite mörk
råg "nåbbas" på "skalen". ~~Starkt~~ och malar naturligtvis. Senst skalades.
till bakmjöl och blandades av kornen till hälften med rågmjöl.

M. 14586:18.

1) Den enda kvarn helt eldriven, står för förmålaren
 an spannmål för fjäder och delvis för matliggande delar
 av andra socknar. Står nästan all den är överköpt
 med arbeta utan myödnarens nästa arbete torde vara att di-
 strubesa foder och gödselvaror för Blekinge och Skå-
 naberop samt Lantmannaförbund. Kvarnen vid
 dyckelugån och Rönnebyån i Öster och Rönnebyån
 i väster, alla ej stort över - halv a om mil från
 Sjögarps är borta. Stampen (beustamp och kvarn) storm och
 Sjökvarn vid dyckelugån. Eljekvarn, Eljekvarn, Kvarn-
 gårdar, Rönne och Härrö vid dyckelugån alla stora
 Kvarnar är borta. Har personligen varit vid alla
 sitta tre. De de var i full gång.